

Tomasz Kowalski

**KOŚCIÓŁ PW. ŚWIĘTYCH APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA
W KUROWIE.
HISTORIA BUDOWLANA OBIEKTU I KWESTIA AUTORSTWA
PROJEKTU ŚWIĄTYNI**

Abstrakt

Artykuł omawia historię budowlaną kościoła parafialnego w Kurowie (powiat sierpecki) i kwestię autorstwa projektu nowej świątyni wzniesionej w latach 1884–1885, związaną z osobą architekta Józefa Cyriaka Gosławskiego*.

Słowa kluczowe: Kurowo (powiat sierpecki), Józef Cyriak Gosławski

Powstanie parafii i pierwsze dwa kościoły w Kurowie w średniowieczu

Pierwsza zachowana wzmianka źródłowa dotycząca kościoła parafialnego we wsi Kurowo pochodzi z 1348 r. Biskup płocki Klemens Pierzchała potwierdził wówczas wcześniejszy (pochodzący zapewne z 2. poł. XIII w.) dokument erekcyjny parafii oraz prawo patronatu nad kościołem, które przysługiwało dziedzicom wsi Kurowo i Ostrowy. Według tradycji¹, pierwszy kościół parafialny (fundowany przez ród Rogalitów) wraz z dokumentem erekcyjnym został zniszczony podczas wojny polsko-krzyżackiej z lat 1327–1332, stąd zaistniała potrzeba odnowienia i potwierdzenia erekcji w końcu lat 40. XIV w. przez biskupa Pierzchałę². Z 1461 r. pochodzi pierwszy zapis o znanym z imienia rektorze kościoła w Kurowie, księdzu Mikołaju z Kęsic, pisarzu biskupa płockiego³.

* Niniejszy artykuł powstał w oparciu o kwerendę źródłową i opracowanie konserwatorskie wykonane przez autora na zlecenie firmy „Monument Service sp. z o.o. sp. k.” w 2019 r., w związku z pracami remontowymi prowadzonymi przy kościele parafialnym w Kurowie. Jest on jego uzupełnioną i poprawioną wersją.

¹ Archiwum Diecezjalne w Płocku (dalej: ADP), Acta Visitationis (dalej: AVis) nr 5, k. 58v.

² *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan z dnia 1 października 1977 r.)*, Płock 1978, s. 381; T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 37; idem, *Sierpc w średniowieczu i XVI wieku*, [w:] *Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*, red. M. Chudzyński, Sierpc 2003, s. 102.

³ *Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu*, z. 2: K-Mi, (oprac.) A. Borkiewicz-Cielińska (seria: *Słownik Historyczno-Geograficzny Ziemi Polskich w Średniowieczu*, t. 3, *Mazowsze – województwo płockie*), Wrocław 1981, s. 159.

Protokół wizyty kanonicznej przeprowadzonej przez archidiacona płockiego ks. Jana Górskiego dnia 12 października 1598 r. informuje, że (prawdopodobnie drugi w historii) kościół parafialny w Kurowie, dedykowany świętym apostołom Piotrowi i Pawłowi, wzniesiony był z drewna i w niedawnym czasie został odnowiony w kilku miejscach oraz wewnątrz wymalowany. Był konsekrowany, czego dowodem były dobrze zachowane znaki konsekracyjne na ścianach. Podłoga oraz strop były zachowane w dobrym stanie. W należnym porządku zachowane były również ławki. Cyborium było umieszczone w ścianie kościoła, nie było jednak wewnątrz ozdobione. Drewniana chrzcielnica miała dobre zamknięcie⁴. Nastawa ołtarza głównego

Kurowo, kościół parafialny, widok od zachodu
Fot. T. Kowalski, 2012 r.

miała przypuszczalnie formę tryptyku: środkową część stanowiła drewniana tablica zdobiona snycerskim przedstawieniem *Zdjęcia z krzyża*, świeżo polichromowana i złocona. Po bokach umieszczone były skrzydła z malowanymi na drewnianych tablicach wizerunkami św. Piotra i św. Pawła. Ołtarz miał dobry portatył, stały na nim cynowe świeczniki oraz dwa relikwiarze, od frontu stipes ołtarzowy zdobiło czerwone, aksamitowe antependium. W korpusie nawowym kościoła stały drewniane ołtarze boczne. Pierwszy, prawy, dedykowany świętej Katarzynie, ozdobiony był jej rzeźbionym wizerunkiem. W jego pobliżu stała malowana ambona. Ołtarz lewy poświęcony był świętemu Piotrowi i zdobił go snycerski wizerunek wyobrażający apostoła. W tej części kościoła stał jeszcze jeden ołtarz, ulokowany nieopodal drzwi zakrystii, tuż przy wspomnianym cyborium. Dedykowany był św. Mikołajowi, św. Wojciechowi i św. Stanisławowi i posiadał malowaną tablicę z wizerunkiem ich przedstawiającym⁵.

Kościół parafialny w Kurowie w czasach nowożytnych

W 1609 r. odnotowano w protokole wizytacyjnym, że drewniany strop kościoła w partii prezbiterialnej pokryty był malowidłami, a w korpusie nawowym

⁴ ADP, AVis nr 5, k. 58v.

⁵ Ibidem, k. 59.

wsparty był kolumną stojącą pośrodku świątyni. Ściany całego kościoła pokrywały *starożytne malowidła*, okna znajdowały się w dobrym stanie, a na belce tęczowej pośrodku świątyni umieszczony był krucyfiks. Do wnętrza prowadziło dwoje drzwi – pierwsze od zachodu, drugie od południa. W kościele niezmiennie stały cztery ołtarze, jednak w głównym zaszły znaczące zmiany. Przeniesiono do niego cyborium, w nastawie umieszczono nowy, malowany obraz, a po jego obu stronach znalazły się nowe obrazy. Zakrystia była drewniana, przykryta drewnianym stropem, prowadziły do niej jedne drzwi drewniane, zabezpieczone dwiema żelaznymi sztabami⁶. Tylko połowa dachu kryjącego świątynię była nowo przełożona, jednak łącznie ze starą częścią określono jego stan jako dobry. Przy kościele stały: drewniana dzwonnica w dobrym stanie, w której wisały trzy dzwony (czwarty – sygnaturka – znajdował się na kościele) oraz drewniana kostnica. Cmentarz kościelny nie był ogrodzony⁷.

Następny protokół wizytacyjny kościoła parafialnego w Kurowie spisany został ponad wiek później i pochodzi z 7 lutego 1725 r. Zanotowano, że drewniany kościół był restaurowany dość niedawno, dzięki trosce nowego proboszcza – był nim ks. Mikołaj Kornatowski. Wówczas wymieniono na nowe całe szalowanie ścian kościoła i odnowiono kruchty wejściowe oraz dach świątyni. Nie znano wówczas już okoliczności niegdysiejszej konsekracji kościoła, a dzień dedykacji obchodzono razem z kościołem katedralnym płockim. Strop w kościele był nowo ułożony i częściowo odnowiony przez nowego plebana. Podłoga w części prezbiterialnej była drewniana, w korpusie nawowym podłogi nie było⁸. Nowy proboszcz kościoła w Kurowie zatroszczył się również o sprawienie nowych organów⁹. W świątyni było siedem okien (cztery większe, trzy mniejsze), wszystkie w dobrym stanie oraz dwoje drzwi – od południa i zachodu, z czego przed drugimi wzniesiona była kruchta. Drzwi miały dobre zamknięcia. Dach kryła ceramiczna dachówka. Zakrystia znajdowała się przy prezbiterium *po stronie ewangelii* (od północy) – była drewniana, kryta dachem w dobrym stanie i dobrze zamknięta dwoma zamkami¹⁰. Ołtarz główny był okazale wyłotcony i wysrebrzony. W nastawie umieszczony był rzeźbiony, złożony wizerunek Trójcy Świętej oraz inne rzeźby. Na ołtarzu tym stało cyborium, polichromowane i dobrze zamknięte. Drugi z ołtarzy dedykowany był świętej Annie i należał do bractwa jej imienia (zaaprobowanego w 1690 r.), które posiadało przywileje

⁶ ADP, AVis nr 9, k. 41–41v.

⁷ Ibidem, k. 42v.

⁸ ADP, AVis nr 258, k. 46v.

⁹ W.Z. Łyjak, *Organy na Mazowszu w diecezji płockiej od XIV wieku do 1818 roku*, Płock 2005, s. 259.

¹⁰ ADP, AVis nr 258, k. 47.

odpuście. Wizytator wspomniał lakonicznie jeszcze o trzech ołtarzach, polichromowanych i przywocicie utrzymanych¹¹. Cmentarz kościelny był wówczas dobrze ogrodzony i zamykany, stały na nim nowo wzniesione przez obecnego proboszcza: dzwonnica z trzema dzwonami oraz kostnica¹².

Z 26 września 1739 r. pochodzi kolejny protokół wizytacji kurowskiej świątyni. Wówczas jej dach wymagał remontu. Akta wizytacji dostarczają nieco więcej informacji o pięciu ołtarzach umieszczonych w kościele. Główny, dedykowany Trójcy Świętej zaopatrzony był w cyborium. Drugi, stojący *po stronie ewangelii* (od północy) był pod wezwaniem świętego Józefa, a trzeci *po stronie epistoły* (od południa) Matki Bożej Bolesnej. Ołtarz czwarty dedykowany był świętym Piotrowi i Pawłowi, a piąty świętej Annie¹³. Na wieżycze kościelnej wisiła sygnaturka, drewniana podłoga w kościele była w dobrym stanie, drzwi kościelne dobrze zamykane. Cmentarz kościelny był tylko częściowo ogrodzony i stała na nim dzwonnica w dobrym stanie, kryta dachówką, w której były trzy dzwony – dwa większe i trzeci mniejszy¹⁴.

Prawie cztery dekady później, w marcu 1776 r. zanotowano, że drewniany kościół parafialny był orientowany. Liczba ołtarzy zmniejszyła się do trzech, we wszystkich były malowane obrazy. Świątynia była w ogólnie dobrym stanie zachowania. Od czasu ostatniej wizyty przybudowano do południowego wejścia nową kruchtę. Wizytator zwrócił uwagę na zły stan dachu kościelnego, który wymagał pilnej naprawy. Wieżyczka na sygnaturkę była obita blachą i kryta kleńcem. Na północ od kościoła, na terenie cmentarza przykościelnego stała nadal drewniana dzwonnica, która wymagała pilnego remontu, podobnie jak ogrodzenie cmentarza. W złym stanie była również drewniana kostnica¹⁵.

W grudniu 1781 r. stan budowli kościelnej znacząco się pogorszył. Protokół wizytacyjny zawiera informacje: [stan] *bardzo zły, któremu już żadna reparaacja nie pomoże, gdyż jak wewnątrz tak i po wierzchu zdezelowany, tak że w dachu wielkie dziury, a w kościele podczas deszczu woda znaczna*. Jedynie nad prezbiterium dach był *nieco dobry*. Ołtarze były trzy, nowo sprawione, zdobiły je *uczciwie malowane obrazy*. W głównym był obraz Wszystkich Świętych i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny umieszczony w polu centralnym oraz św. Wojciecha w zwieńczeniu. W ołtarzu bocznym prawym był obraz świętych Piotra i Pawła oraz św. Katarzyny w zwieńczeniu. Ołtarz lewy zdobiły obrazy św. Anny oraz św. Mikołaja. Organy (pozytyw) były w złym stanie i potrzebowały reparaacji. Dzwonnice

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, k. 47v.

¹³ ADP, AVis nr 262, k. 123.

¹⁴ Ibidem, k. 124.

¹⁵ ADP, AVis nr 292, k. 136–136v, 138.

określono jako *strasznie złą*. Cmentarz został w 1781 r. na nowo ogrodzony. Wizytator dodał również informację o niegdysiejszym pożarze w parafii (za czasów proboszczowania księdza Cywińskiego), w którym spłonął dokument erekcyjny parafii wraz z *innymi wszystkimi dokumentami kościoła*¹⁶.

Stan techniczny kościoła parafialnego w okresie zaborów Rzeczypospolitej

Kolejny protokół wizytacyjny z lipca 1817 r. informował o niezmiennie złym stanie technicznym świątyni. Kościół miał wymiary 29 na 18 łokci. Dach, ściany, strop i podłoga były zupełnie zniszczone. Nadal znajdowały się w nim trzy ołtarze. Obraz w ołtarzu głównym określono jako *wyobrażenie NMP Miłosiernej* (być może tożsamy z obrazem odnotowanym w poprzednim protokole). Zmienił się obraz w drugim ołtarzu bocznym – zamiast wizerunku św. Anny, umieszczono w nim wizerunek św. Antoniego. Wolnostojąca dzwonnica na cmentarzu kościelnym była *w zupełnie złym stanie*¹⁷.

We wrześniu 1819 r. stan świątyni był nadal zły. Biskup płocki przeznaczył jednak na jej renowację 2000 złotych, co zachęciło również niektórych parafian do składania dobrowolnych ofiar. Za zgromadzone fundusze zaczęto przygotowywać i gromadzić materiał (kleniec) na przełożenie nowego pokrycia dachowego. Zatrudniony został już nawet majster, który prace te miał niedługo rozpocząć. Proboszcz ks. Franciszek Borowski podjął również działania, by w przyszłości dozór kościelny dopilnował i przeprowadził remont całego kościoła, dzwonnicy i kostnicy¹⁸. W czerwcu 1822 r. trwały prace remontowe kościoła. Dach był już prawie cały nowo przełożony (poza częścią nad zachodnim szczytem – bo tu kleniec był wprawdzie stary, *lecz jeszcze dobry*). Dozór kościelny przesłał już władzom rządowym do aprobaty projekty dalszej renowacji świątyni oraz dzwonnicy i kostnicy. Kościół jednak przedstawiał już ogólnie lepszy stan, co podkreślił wizytator, zaznaczył także, iż *zakrystia również jak kościół w przyzwoitym ochędóstwie znajduje się*¹⁹. W 1823 r.²⁰ przeprowadzono dalsze prace remontowe świątyni – kościół na nowo oszalowano, a dzwonnice wzmocniono nowymi listwami i pokryto nowym kleńcem²¹.

Z 7 lipca 1842 r. pochodzi ostatni stosunkowo obszerny protokół opisujący stan drewnianego kościoła parafialnego w Kurowie. Ściany świątyni były oszalowane, a do narożnika świątyni od strony wschodniej przybudowana była

¹⁶ ADP, AVis nr 302, s. 519–521, 523.

¹⁷ ADP, AVis nr 420, k. 107, 108v.

¹⁸ ADP, AVis nr 350, k. 17.

¹⁹ Ibidem, k. 92.

²⁰ ADP, AVis nr 394, k. 77v.

²¹ Ibidem, k. 118, 133, 153, 169; ADP, AVis nr 395a, k. 14, 73.

zakrystia w konstrukcji szkieletowej ze ścianami wypełnionymi szachulcem. Niedzisiejsza kruchta południowa zamieniona była na kapliczkę. Kruchta zachodnia, przed głównym wejściem do świątyni była również wzniesiona w konstrukcji szkieletowej i oszalowana. Wieżyczka na sygnaturkę mieszcząca się na dachu zwieńczona była żelaznym krzyżem, lecz wymagała renowacji. Wizytator odnotował, że nad drzwiami głównymi prowadzącymi do kościoła umieszczona była data 31 maja 1731 r. – nie wiadomo było

jednak wówczas do czego się ona odnosiła (*erygowany był lub restaurowanym jak ślad nad drzwiami wielkimi wchodząc do kościoła wskazuje [...] przez kogo zaś, pod jakim tytułem, czy konsekrowany i przez kogo – żadnego nie masz śladu*²²). W kościele były cztery ołtarze – w głównym było przedstawienie Matki Bożej zastąpiane innym obrazem, w drugim, stojącym po stronie północnej był obraz św. Piotra i św. Pawła, tuż obok stał ołtarz trzeci z wizerunkiem św. Józefa, a po stronie południowej znajdował się ołtarz z obrazem św. Antoniego. W kościele stały ponadto: snycerska ambona, stolarska chrzcielnica, ławka kolatorska i czternaście ławek. Cmentarz kościelny ogrodzony był *kamieniami na mech sadzonymi* i wymagał renowacji²³.

Trwająca kilka lat i kosztująca wiele wysiłku akcja renowacyjna kościoła z lat 20. XIX w. inspirowana i kierowana przez kurowskiego plebana, ks. Borowskiego, była – jak się okazało – niewystarczająca i już cztery dekady później kurowski kościół znów stał się *zupelną ruiną i upadkiem grożący*. Kosmetyczne naprawy (nowy dach, wymiana szalunku) nie obejmowały konstrukcji nośnej kościoła, która w latach 60. XIX w. przedstawiała taki stan, iż *nikt nie sądził, aby ta świątynia mogła być kiedykolwiek ze swego upadku podźwignięta*²⁴.

W 1867 r. administratorem parafii w Kurowie został ks. Apolinary Aleksander Maciej Gawęcki, eks-bernardyn z klasztoru w Ratowie, mający wówczas 53 lata. Po wyłożeniu własnych funduszy i gorliwej zachęcie parafian, nie szczędząc pracy własnych rąk podjął starania o remont drewnianego kościoła. Świątynię

Kurowo, kościół parafialny, tablica pamiątkowa eks-bernardyna, ks. Apolinarego Gawęckiego z 1883 r.

Fot. T. Kowalski, 2010 r.

²² ADP, AVis nr 417, k. 32.

²³ Ibidem, k. 32v–33.

²⁴ ADP, Akta Konsystorza Płockiego, t. 12, brak paginacji [akta odnoszące się do ks. Apolinarego Gawęckiego].

odnowiono na tyle, że mogły być w nim sprawowane nabożeństwa jeszcze przez kolejne kilkanaście lat.

Stan techniczny budowli – przypuszczalnie o zrębie jeszcze szesnastowiecznym (choć wielokrotnie, gruntownie odnawianej²⁵) – sprawił, że kolejne doraźne remonty były niewystarczające w dłuższej perspektywie czasu. Wiekowy materiał sosnowej konstrukcji był na tyle zużyty, że ks. Gawęcki wystąpił z inicjatywą budowy pierwszej w historii parafii murowanej świątyni w miejsce kościoła, który wyglądał jak *zgrzybiały staruszek mchem porośły, chylący się do upadku*²⁶. Wygląd zewnętrzny kościoła musiał być zły, skoro korespondent „Przeglądu Katolickiego” napisał o nim: *na dosyć dużej górze wystawiony, lichej struktury [...] wyglądał jak opuszczona kaplica na pustkowiu*²⁷. Kościół ponadto był zbyt mały na pomieszczenie powiększającej się liczby parafian. Ks. Gawęcki wobec pogorszenia się stanu swojego zdrowia, przepisał rejentalnie w 1882 r. zaoszczędzone przez siebie pieniądze na cel budowy nowego kościoła. Fundusz ten (3000 rubli srebrem) zasilił kasę parafialną. Własnością wspólnoty stały się również kupione przez niego dwie morgi ziemi. W zamian za tę szczodłą ofiarę na rzecz parafii kurowskiej miała być za niego odprawiana corocznie msza święta (o czym przypomina wmurowana w południową ścianę prezbiterium, zachowana do dziś kamienna tablica pamiątkowa). Ks. Apolinary Gawęcki zmarł 6 grudnia 1883 r.²⁸ Przed śmiercią zdążył jeszcze ukończyć budowę nowej drewnianej plebanii²⁹. Ofiarowany przez kapłana fundusz stał się zachętą dla parafian, którzy ochotniej podjęli się dzieła budowy nowej świątyni.

²⁵ Zachowane akta wizytacyjne nie wskazują by w Kurowie od XVI do XIX w. wzniesiono jakikolwiek nowy kościół, wręcz przeciwnie – wymieniają jedynie jej liczne renowacje i nieznaczne przebudowy. Przywoływana już, nieco kłopotliwa data z nadproża dawnych drzwi głównych (1731 r.) nie znajduje wytłumaczenia w zachowanych protokołach wizytacji (lata 1725 i 1739) – nie ma pewności do czego się odnosiła. Gdyby była datą budowy kolejnej świątyni, to wizytator osiem lat później z pewnością wspomniałby o tym fakcie (podobnie jak o ewentualnej rekonsekracji świątyni). Należy również wziąć pod uwagę błędne odczytanie tej daty podczas wizytacji z 1842 r.

²⁶ X. L., *W Kurowie (dek. sierpecki)*, „Przegląd Katolicki” 1885, nr 50, s. 795.

²⁷ Ibidem.

²⁸ „Korespondent Płocki” 1883, nr 99, s. 1. *Cześć i wieczny pokój duszy zacnego kapłana, za duszę którego po wszystkie czasy każdy z proboszczów w Kurowie obowiązany rok rocznie w dniu 6 grudnia, jako w rocznicę jego śmierci całkowite nabożeństwo żałobne z katafalkiem odprawić, nadto wypominek wieczny głosić; a ten obowiązek sumienia przypomina tablica pamiątkowa z napisem wmurowana w prezbiterium kościoła*, zob. Kancelaria parafialna w Kurowie, *Księga Tradycji Parafii Kurowo* [sprawiona w roku 1922], [brak paginacji] (dalej cyt. *Księga Tradycji...*; uwaga: najstarsze zapisy w niej zawarte pochodzą z 1908 r.).

²⁹ M. M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej: wiek XIX*, t. 3, Płock 2012, s. 86.

Budowa nowej świątyni w Kurowie

Zastępcą ks. Gawęckiego został młody, niespełna dwudziestoosmioletni kapłan, ks. Władysław Żbikowski. Objął parafię w styczniu 1884 r. Po zatwierdzeniu uchwały parafialnej, planu, kosztorysu oraz uchwaleniu składki nałożonej na siebie przez parafian, rozpoczął budowę nowej świątyni³⁰. Po przygotowaniu placu budowy, kamień węgielny poświęcił dziekan sierpecki, ks. Makary Grabowski w uroczystość świętych apostołów Piotra i Pawła, 29 czerwca 1884 r. Latem wykopano fundamenty pod nowy gmach. Plan nowego kościoła przewidywał jego budowę wokół istniejącej, drewnianej świątyni. Do zimy 1884 r. ukończono prace fundamentowe i wyniesiono mury na wysokość siedmiu łokci. Po zgromadzeniu dalszej partii materiałów (wydatnie przyczynili się do tego: kolator kościoła – Teofil Tabaczyński ofiarujący 200 000 cegieł; Ludwik Maliszewski z Czumska który dał 3600 łokci tarcicy; 300 rubli srebrem ofiarowała p. Dobrzeniecka z Sułocinka; właściciele Skępego, pp. Zielińscy przekazali 20 belek drewna) wiosną ruszyły dalsze prace, które trwały nieprzerwanie do czasu całkowitego ukończenia budowy. W trakcie wznoszenia korony murów kościoła stary kościół drewniany znajdujący się w ich obrębie został rozebrany.

Nowy murowany kościół osiągnął wymiary 60 na 24 łokcie i 20 łokci wysokości murów (bez wieży). Do jego budowy użyto przeszło 400 000 cegieł. Na wieży umieszczono złoty krzyż. Wzniesiono jednonawową świątynię z wyodrębnionym prezbiterium zamkniętym trójbocznie, z centralnie umieszczoną wieżą zachodnią flankowaną parą wysokich, dwukondygnacyjnych aneksów, z dwiema zakrystiami (kapłańską i bracką) ulokowanymi po północnej i południowej stronie prezbiterium. Wnętrze kościoła przekryto drewnianą kolebką z podsufitką.

15 listopada 1885 r. kościół został poświęcony przez dziekana sierpeckiego, ks. Makarego Grabowskiego (z upoważnienia władzy diecezjalnej) i przeznaczony do sprawowania kultu. Wewnątrz znajdował się wówczas jedynie prowizoryczny ołtarz główny. Pozostała część wyposażenia pochodząca ze starej świątyni (poza naczyniami i szatami liturgicznymi oraz niektórymi chorągwiami i proporcami) nie nadawała się do dalszego użytku i przepadła wraz z rozbiórką drewnianego poprzednika nowego kościoła³¹.

³⁰ Jeszcze w I. 80. XX w. istniały w kancelarii parafialnej *Dokumenty [...] z 1883 roku [...] o budowie i urządzaniu obecnie istniejącego murowanego Kościoła parafialnego* (cytat za tablicą z krótką historią kościoła przechowywaną obecnie w składziku na wieży świątyni). Podczas kwerendy, którą przeprowadziłem w kancelarii parafialnej w 2010 r. nie znalazłem rzeczonych dokumentów. Nie odnalazłem ich również w Archiwum Diecezjalnym w Płocku podczas poszukiwań przeprowadzonych w 2019 r. (przy wydatnej pomocy ks. Bartosza Leszkiewicza, któremu niniejszym składam serdeczne podziękowania za okazaną pomoc).

³¹ [b. a.], *Wiadomości dyecezalne*, „Korespondent Płocki” 1883, nr 99, s. 1.

Kurowo, kościół parafialny, widok od południowego zachodu
Fot. Archiwum Diecezjalne w Płocku, sprzed 1927 r.

Wiosną 1886 r. trwało wykańczanie wnętrza kościoła i gromadzenie paramentów liturgicznych. 24 sierpnia tego roku kościół uroczyście konsekrował biskup Henryk Piotr Kossowski. W świątyni stał już nowy ołtarz główny, z nastawą, w którą wkomponowano witraż umieszczony w oknie we wschodniej ścianie prezbiterium z wizerunkiem *Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny* (wg obrazu B. E. Murilla). Witraż centralny flankowały dwa boczne, nieco węższe, zdobione dekoracją ornamentalną³². Witraże zamówiono w warszawskim Zakładzie św. Łukasza. Kościół miał cementową posadzkę (w *tafle ułożoną, imitującą marmur*) i kryty był blachą cynkową³³.

W 1888 r. staraniem ks. Stanisława Świtkiewicza kościół został pokryty figuralną polichromią. Przed 1890 r. zbudowano w świątyni organy, wykonane przez warszawską fabrykę „Józef Szymański i Syn”³⁴.

W czasie wizytacji biskupiej przeprowadzonej w sierpniu 1891 r. odnotowano istnienie 14 nowych obrazów stacji Drogi Krzyżowej malowanych olejno na płótnie oraz zwrócono uwagę na polichromię stropu świątyni. W apsydzie, powyżej ołtarza głównego umieszczono obraz *Trójcy Świętej* (wg obrazu Guido Reniego), na kolebce prezbiterium – obrazy św. Piotra i św. Pawła, a w korpusie nawowym

³² [b. a.], *Wizyta kanoniczna dekanatu sierpskiego dopełniona przez J. Eks. Ks. Biskupa Kossowskiego w miesiącach sierpniu i wrześniu r. b.*, „Przegląd Katolicki” 1886, nr 52, s. 826.

³³ Księga Tradycji...

³⁴ W. Z. Łyjak, *Organy na Mazowszu w diecezji płockiej od 1818 do 1925 roku*, Płock 2008, s. 481.

Kurowo, kościół parafialny, wnętrze, widok ku zachodowi.
Fot. ks. W. Turowski, 1938 r., archiwum Muzeum Diecezjalnego w Płocku

Matki Bożej oraz św. Józefa³⁵. Kościół malowany był przez malarza Kordowskiego, a obrazy na stropie i stacje drogi krzyżowej wykonał malarz Jakobi z Łodzi. W kościele brakowało jeszcze ołtarza bocznego *po stronie ewangelii* (od północy) oraz ambony³⁶.

W 1890 r. założono nowy cmentarz parafialny zlokalizowany w południowej części wsi, przenosząc tam funkcje grzebalne z cmentarza przykościelnego, na którym przetrwało kilka dawnych nagrobków.

W 1906 r. zmieniono pokrycie dachu z blachy cynkowej na blachę żelazną³⁷. W protokole wizytacyjnym z 1908 r. zanotowano, że w kościele były trzy ołtarze. Na głównym stało cyborium. Ołtarz boczny *po stronie epistoły* wykonany był w stylu gotyckim, miał na zasuwie obraz przedstawiający Świętą Rodzinę, pod którym znajdował się rzeźbiony krucyfiks. Nastawa fundowana była przez małżonków Bojanowskich ze wsi Żuki. *Po stronie ewangelii* stał drugi ołtarz boczny dedykowany świętym Piotrowi i Pawłowi, zawierający obraz ich wyobrażający. Ołtarz został wzniesiony w tym samym czasie co stojąca obok niego ambona. W kościele stało dwadzieścia osiem ławek. W krużganku podwieżowej znajdowały się malowane na ścianach obrazy przedstawiające Chrystusa w typie *Ecce Homo*

³⁵ Ponadto: *Wieczerzę Pańską, symbole władzy papieskiej i różnych naczyń kościelnych, jako to: monstrancja, kielich, kadzielnica, łódka, kociołek itd.*, zob. Księga Tradycji...

³⁶ [b. a.], *Wizyta kanoniczna J. Eksc. Ks. Biskupa Nowodworskiego, Pasterza Diecezji Płockiej w dekanacie Sierpeckim*, „Przegląd Katolicki” 1891, nr 38, s. 603.

³⁷ Księga Tradycji...

Kurowo, kościół parafialny, widok od północnego zachodu.
Fot. A. Warczachowska, 2021 r.

oraz Matkę Bożą Bolesną³⁸. Polichromia kościoła była wówczas uszkodzona w skutek trwającej od kilku lat nieszczelności dachu i wilgoci panującej w kościele. Stan ten notowano również jeszcze w 1922 r.

Na cmentarzu przykościelnym, po północnej stronie świątyni nadal stała drewniana dzwonnica z czasów poprzedniego kościoła³⁹. Wisały na niej trzy dzwony. Czwarły dzwon zawieszono na wieży nowego kościoła. Dwa z nich zostały zarekwirowane podczas I wojny światowej. W 1914 r. podczas walk rosyjsko-niemieckich pociski armatnie uszkodziły wieżę kościelną oraz kamienny parkan otaczający świątynię. Rok później, podczas ostrzału wojsk niemieckich, znacząco ucierpiało całe gospodarstwo plebańskie.

Budowla kościoła w czasach współczesnych

W 1922 r. blacharz Jabłoński z Sierpca położył nowe pokrycie na północnej połaci dachu kościoła (blacha żelazna, cynkowana), a na połaci południowej położył starą, lecz odnowioną i pomalowaną blachę. Dachy nad prezbiterium, zakrystiami, przedsionkiem zakrystii północnej oraz nad dzwonnica

³⁸ Ibidem.

³⁹ *Na północ od kościoła w odległości 20 stóp znajduje się dzwonnica drewniana, zbudowana w czworobok: długości i szerokości po 14 ½ stopy, wysokości 17 stóp, zakończona dachem, krytym blachą żelazną, pomalowanym farbą olejną koloru czerwonego z krzyżem żelaznym na szczycie; do dzwonnicy prowadzą od strony wschodniej drzwi, nie opatrzone żadnym zamkiem; ściany dzwonnicy deskami obite, dzwonnica wymaga odrestaurowania, ibidem. Zapewne była tożsama z dzwonnica „nowo wzniesioną” wymienianą w protokole z 1725 r.*

zostały dwukrotnie pomalowane. W tym samym roku murarz Kuciński z Boniśławia uzupełnił ubytki murów wieży i parkanu zniszczone w czasie działań wojennych. W 1924 r. odnowiono przedsionek zakrystii.

Po raz drugi w historii kościół został gruntownie odmalowany (przy zachowaniu dawnego rysunku malowideł) w 1927 r. staraniem ks. Zygmunta Mosielskiego. Prace wykonał malarz Pawlak z Sierpca. Nową, murowaną dzwonicę ulokowaną w południowo-zachodnim narożniku cmentarza przykościelnego wzniesiono w tym samym roku. Plany budowli przygotował H. Kuciński⁴⁰.

W 1929 r. odremontowano po zniszczeniach wojennych kościelne organy (wstawiono 33 nowe piszczałki – na miejsce zrabowanych w czasie wojny przez Niemców, instrument oczyszczono, nastrojono i naprawiono miech), prace te wykonał organmistrz Zajfert z Dobrzynia nad Wisłą. W 1932 r. naprawiono dach na kościele. Ponownie w 1945 i 1946 r.⁴¹

Prace remontowe w kościele po II wojnie światowej ograniczały się do remontów dachu kościoła oraz niewielkich prac we wnętrzu świątyni. Za proboszczowania ks. Józefa Pietrzyka (1969–1977) zbudowano ołtarz posoborowy, ułożono w kościele posadzkę, założono boazerię na ścianach oraz sprawiono nowe ławki i konfesjonały. W sierpniu 2001 r. wichura zerwała krzyż uszkadzając dachy wieży i korpusu nawowego kościoła. Wyremontowano wieżę kościoła montując nowy krzyż oraz poszycie hełmu wieży⁴². W 2011 r. założono nowe poszycie dachowe nad korpusem nawowym kościoła, a w kolejnych latach nad prezbiterium. Od 2018 r. trwa sukcesywny remont świątyni. Pracami objęto m.in. konserwację murów zewnętrznych i malaturę wnętrza.

Kwestia autorstwa projektu nowego kościoła w Kurowie

Autorzy schematyzmu diecezjalnego z 1978 r.⁴³ zasugerowali, że świątynia wzniesiona przez ks. Władysława Żbikowskiego w latach 1884–1885 w Kurowie powstała według projektu architekta Ludwika (sic!) Gośławskiego. Nie udało się odnaleźć dokumentów z czasów budowy kościoła (por. przypis nr 30), które jednoznacznie by potwierdziły nazwisko projektanta budynku.

⁴⁰ W fundamencie dzwownicy, pod środkowym filarem zamurowano akt następującej treści: *Roku Pańskiego 1927 kiedy nawą Piotrową kierował pap. Pius XI, prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej był Ignacy Mościcki, biskupem płockim był X. A. Nowowiejski, a proboszczem parafii Kurowo X. Z. Mosielski – parafianie Kurowscy łącznie z Dozorem Kościoła w osobach: M. Bojanowskiego, M. Koziorowskiego i F. Strześniewskiego – uchwalili i wzniesli z ofiar według rozkładu morgowego przy fachowym kierownictwie majstra mularskiego H. Kucińskiego i cieśli J. Wrześniewskiego tę dzwonicę murowaną ku większej chwale Bożej pożytkowi potomnych. Kurowo, kwiecień 1927. Mp. X. Z. Mosielski, zob. ibidem.*

⁴¹ Ibidem.

⁴² A. Zakrzewski, *Przewodnik po dekanacie sierpeckim*, Płock 2004, s. 45.

⁴³ *Diecezja Płocka...*, op. cit., s. 381.

Architektura kościoła w Kurowie, w szczególności sposób artykulacji bryły i kompozycji elewacji wieży zachodniej oraz detale w niej użyte (forma zwieńczenia i fryzy wieńczące, narożne, ukośne, dwuuskokowe szkarpy) zdradzają silne podobieństwo z rozwiązaniami zastosowanymi w wieży kościoła w Tłuchowie (pow. lipnowski), budowanego w latach 1886–1888, którego projekt bezsprzecznie przygotował (kilka lat wcześniej) budowniczy Józef Cyriak Gośławski⁴⁴. Ponadto warto zauważyć, że zastosowany w kościele w Kurowie pseudo-kolumnowo-uskokowy portal główny z dwiema archiwoltami zwieńczony trójkątnym szczytem ze środkowym prostokątnym wyłamanem w zwieńczeniu, odnaleźć również można w potwierdzonym projekcie Józefa Cyriaka Gośławskiego przygotowanym dla kościoła w Ciachcinie (pow. płocki; budowa w latach 1883–1884)⁴⁵. Zastosowany w Kurowie zabieg „wyciągnięcia” do wysokości drugiej kondygnacji flankujących wieżę zachodnią aneksów bocznych (w Kurowie przekrytych osobnymi dachami namiotowymi, co w całości sprawia wrażenie quasi-trójwieżowości fasady) jest znany w twórczości Gośławskiego – zastosował go w obu wspomnianych kościołach, jak również w kościele ewangelickim w Lipnie⁴⁶, którego budowę prowadził w początkowym okresie swej twórczości (w latach 1865–1868), według projektu Wojciecha Wawrzyńca Bobińskiego (od którego mógł zaczerpnąć to rozwiązanie?).

Józef Cyriak Gośławski w latach 1873–1884 pełnił funkcję inżyniera-architekta powiatu płockiego, a w latach 1884–1885 – powiatu sierpeckiego. Nie można więc wykluczyć jego udziału przy powstaniu kościoła w Kurowie (projekt zapewne powstał na początku 1884 r.), w którym zastosowane zostały rozwiązania znane z wcześniejszej jego twórczości. Jako inżynier-architekt powiatu sierpeckiego mógł (do chwili swej śmierci w czerwcu 1885 r.) brać również udział w samym procesie budowlanym świątyni.

Na marginesie tych rozważań warto wskazać, że wyraźne pokrewieństwo z projektem kościoła w Kurowie zdradzają również dwie inne parafialne świątynie pobudowane we wschodniej części diecezji płockiej, w okolicach Pułtuska: w Smogorzewie i Szyskach. Pierwsza wzniesiona staraniem ks. Andrzeja Dąbrowskiego w 1879 r. (konsekrowana 6 lat później przez biskupa płockiego Henryka Kossowskiego), druga wystawiona w latach 1887–1899, za proboszczowania ks. Ignacego Antoszewskiego (konsekrowana dopiero w 1909 r.)⁴⁷.

⁴⁴ Ks. S., *Poświęcenie kamienia węgielnego w Tłuchowie*, „Przegląd Katolicki” 1887, nr 23, s. 363.

⁴⁵ St. M. Rz., *Antoni Klimkiewicz i kościół przezeń wzniesiony w Ciachcinie*, „Tygodnik Ilustrowany” 1885, nr 151, s. 332–334.

⁴⁶ [b. a.], *Kościół ewangelicki w Lipnie*, „Tygodnik Ilustrowany” 1869, nr 70, s. 212–213.

⁴⁷ *Diecezja Płocka...*, op. cit., s. 268–269, 327–328; W. Kućko (red.), *Rocznik Diecezji Płockiej 2021. Struktura personalno-administracyjna*, Płock 2022, s. 819, 941. Można przypuszczać, że

*

Józef Cyriak Gosławski⁴⁸ (vel Ludwik), h. Oksza, urodzony 14 marca 1832 r. w Piotrawinie (gubernia lubelska); zmarł 1 czerwca 1885 r. w Płocku. Syn Sotera Wincentego (dzierzawcy dóbr Piotrawin) i Wiktorii z Grzegorzewskich, małżonków Gosławskich. W 1860 r. zawarł w Sobikowie związek małżeński z Marianną Bronisławą Kozłowską. Wówczas mieszkał w Warszawie przy ul. Królewskiej (nr domu 1062). Drugie małżeństwo zawarł w Płocku w 1881 r. z Feliksą Barbarą zd. Bulewską. W chwili śmierci zamieszkały był w Płocku, przy ul. Kolegialnej 6.

W 1855 r. ukończył Szkołę Sztuk Pięknych w Warszawie z patentem budowniczego II klasy. Służbę cywilną rozpoczął w 1862 r. W latach 1864–1866 budowniczy powiatu lipnowskiego, a później (1867–1873) inżynier-architekt tegoż powiatu. W latach 1873–1884 inżynier-architekt powiatu płockiego, a w latach 1884–1885 powiatu sierpeckiego.

W latach 1863–1864 pracował przy restauracji Zamku Królewskiego w Warszawie (pod kierunkiem Józefa Orłowskiego i Iwana J. Potołowa). W latach 1865–1868 prowadził budowę kościoła ewangelickiego w Lipnie (projekt Wojciecha Wawrzyńca Bobińskiego). W tym samym czasie miał pracować również przy renowacji płockiej katedry. W latach 1877–1879 prowadził budowę kościoła w Starej Białej (na podstawie projektu Piotra Marty de Guare). Gosławskiemu przypisuje się również rozbudowę dawnego klasztoru Reformatów na cele seminarium duchowego w Płocku oraz wzniesienie w tym mieście kilku domów.

świątynia w Smogorzewie była prototypem dla kościoła kurowskiego, nie udało się jednak dotąd bezspornie ustalić jej autora. Z kolei projekt nowego kościoła w Szyszkach wykonał Feliks Nowicki, podówczas zastępca gubernialnego inżyniera-architekta w Łomży – zatwierdził go Komitet Techniczno-Budowlany przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w Sankt Petersburgu już 18 VII 1879 r. (zob. M. Omilanowska, *Spis rysunków architektonicznych z akt Komitetu Techniczno-Budowlanego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Centralnym Państwowym Archiwum w St. Petersburgu. Królestwo Polskie*, Warszawa 2003, s. 50). Na szczególną uwagę zasługuje jednak spora przerwa czasowa od chwili wydania przez władze pozwolenia na budowę, do jej finalizacji. Być może wraz z upływem lat projekt został nieznacznie zmodyfikowany (?). Przy powstaniu ostatecznej wersji kościoła w Szyszkach nie można również wykluczyć udziału Adama Skowrońskiego, gubernialnego inżyniera-architekta w Łomży w l. 1875–1893. Obok wymienionych tu uwag proweniencyjnych warto jednak mieć na uwadze fakt, że powinowactwo formalne czy przestrzenne wskazanych budowli nie przesądza jednoznacznie o wspólnym autorstwie projektów z Kurowa, Smogorzewa i Szyszek, a może jedynie świadczyć o wzajemnej inspiracji twórców świątyń powstających w zbliżonym czasie na terenie jednej diecezji, co zasadniczo wpisuje się w ogólną charakterystykę nurtu historyzmu w architekturze końca XIX w.

⁴⁸ Za pomoc w przygotowaniu niniejszego szkicu biogramu Józefa Cyriaka Gosławskiego winien jestem wdzięczność dr. hab. Andrzejowi Majdowskiemu. Niewątpliwie wypadłoby w przyszłości podjąć osobne studia nad monografią architekta, włącznie z wykorzystaniem rosyjskich archiwaliów przechowywanych w Sankt Petersburgu (Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Petersburga, CGIA).

Realizacje kościelne potwierdzone: Rogowo (1876–1877); Ciachcin (1883–1884), Tłuchowo (1886–1888, budowa pośmiertna); Biezuń (1887–1890, rozbudowa pośmiertna); realizacje kościelne przypisywane, prawdopodobne: Lutocin (1867–1870); Zieluń (1872–1874); Kurowo (1884–1885); Skrwilno (1888–1894, przebudowa pośmiertna); realizacje kościelne przypisywane, niepewne: Słupia (1874–1876); Zaduszniki (1873–1875), Świedziebnia (1876–1879).

Nie ma pewności z jakiego powodu Zygmunt Kiślański w nekrologu Gosławskiego (umieszczonym w „Przeglądzie Technicznym” 1885, nr 6, s. 140) mianował go imieniem Ludwik, a w ślad za nim, imię to przypisywali mu kolejni biografowie – np. Stanisław Łoza (*Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954, s. 99–100). Roczne sprawozdania urzędowe guberni płockiej (*Памятная книжка Плоцкой губернии*) oraz akt urodzenia (parafia rzymskokatolicka w Piotrawinie, Au 15 z 1832 r.) i akt zgonu (parafia rzymskokatolicka w Płocku, Az 240 z 1885 r.) nie pozostawiają wątpliwości co do imienia Gosławskiego.

Bibliografia

Archiwalia

- Archiwum Diecezjalne w Płocku
Acta Visitationis, sygn. 5, 9, 258, 262, 292, 302, 350, 394, 395a, 417, 420.
Akta Konsystorza Płockiego, t. 12.
- Kancelaria parafialna w Kurowie
Księga Tradycji Parafii Kurowo [sprawiona w roku 1922]

Opracowania

- M. Chudzyński (red.), *Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*, pr. zb., Sierpc 2003.
- Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan z dnia 1 października 1977 r.)*, Płock 1978.
- M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej: wiek XIX*, t. 3, Płock 2012.
- W. Kućko (red.), *Rocznik Diecezji Płockiej 2021. Struktura personalno-administracyjna*, Płock 2022.
- W.Z. Łyjak, *Organy na Mazowszu w diecezji płockiej od XIV wieku do 1818 roku*, Płock 2005.
- W.Z. Łyjak, *Organy na Mazowszu w diecezji płockiej od 1818 do 1925 roku*, Płock 2008.
- M. Omilanowska, *Spis rysunków architektonicznych z akt Komitetu Techniczno-Budowlanego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Centralnym Państwowym Archiwum w St. Petersburgu. Królestwo Polskie*, Warszawa 2003.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu*, oprac. A. Borkiewicz-Cielińska (seria: *Słownik Historyczno-Geograficzny Ziem Polskich w Średniowieczu*, t. 3, Mazowsze – województwo płockie), Wrocław 1981.
- A. Zakrzewski, *Przewodnik po dekanacie sierpeckim*, Płock 2004

T. Żebrowski, *Sierpc w średniowieczu i XVI w.*, [w:] *Dzieje Sierpca...*, s. 83-123.

T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976.

Artykuły

[b. a.], *Kościół ewangelicki w Lipnie*, „Tygodnik Ilustrowany” 1869, nr 70, s. 212-213.

[b. a.], *Wiadomości dycjezalne*, „Korespondent Płocki” 1883, nr 99, s. 1.

[b. a.], *Wizyta kanoniczna dekanatu sierpskiego dopełniona przez J. Eks. Ks. Biskupa Kossowskiego w miesiącach sierpniu i wrześniu r. b.*, „Przegląd Katolicki” 1886, nr 52, s. 825–27.

[b. a.], *Wizyta kanoniczna J. Eks. Ks. Biskupa Nowodworskiego, Pasterza Diecezji Płockiej w dekanacie Sierpeckim*, „Przegląd Katolicki” 1891, nr 38, s. 602–603.

X. L., *W Kurowie (dek. sierpecki)*, „Przegląd Katolicki” 1885, nr 50, s. 795.

St. M. Rz., *Antoni Klimkiewicz i kościół przezeń wzniesiony w Ciachcinie*, „Tygodnik Ilustrowany” 1885, nr 151, s. 332-334.

Ks. S., *Poświęcenie kamienia węgielnego w Tłuchowie*, „Przegląd Katolicki” 1887, nr 23, s. 363.

CHURCH OF ST. PETER AND PAUL IN KUROWO. BUILDING HISTORY AND QUESTION OF THE AUTHORSHIP OF THE CHURCH

Summary

This article presents the building history of the parish church in Kurowo (Masovia) and the question of the authorship of the project of a new temple erected in the years 1884–1885, related to the person of architect Józef Cyriak Gośławski.

Keywords: Kurowo (Sierpc county), Józef Cyriak Gośławski